

بررسی تأثیر بیش‌اطمینانی مدیران بر کیفیت و هزینه حسابرسی شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران

حمیدرضا کیانی^۱، علی‌اصغر انواری رستمی^{۲*}، منصور گرگر^۳

- ۱- دانشجوی دکتری، گروه مدیریت مالی، دانشکده مدیریت، واحد امارات متحده عربی، دانشگاه آزاد اسلامی، دبی، امارات متحده عربی.
- ۲- استاد مالی، گروه برنامه‌ریزی و مدیریت، پژوهشکده مطالعات مدیریت و توسعه فناوری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- ۳- دانشیار، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت، واحد گرگان، دانشگاه آزاد اسلامی، گرگان، ایران.

پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۱۹

دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۲۰

چکیده

این پژوهش به بررسی تأثیر بیش‌اطمینانی مدیران، کیفیت حسابرسی و هزینه حسابرسی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداخته است. برای برآورد مدل و آزمون فرضیه‌های پژوهش، ۱۲۸ شرکت طی دوره ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۶ به‌عنوان نمونه تعیین شد. پس از ارائه آمارهای توصیفی، نتایج آزمون‌های مانایی و نتایج آزمون رگرسیون‌های چندمتغیره خطی ارائه شد. سپس آزمون‌های چاو (اف لیمر) و هاسمن برای تعیین نوع مدل تخمین به اجرا در آمد. نتایج آزمون‌های چاو و هاسمن، استفاده از روش پانل دیتا با اثرات ثابت را تعیین کردند. برای حصول اطمینان از تخمین مدل پانل دیتا نیز به بررسی نرمال‌بودن باقیمانده‌ها و بررسی نموداری پسماندها پرداخته شد. نتایج آزمون فرضیه‌ها نشان داد که بیش‌اطمینانی مدیران بر کیفیت حسابرسی و هزینه حسابرسی از یک طرف و کیفیت حسابرسی نیز بر هزینه حسابرسی از طرف دیگر تأثیر مثبت می‌گذارد.

واژه‌های کلیدی: بیش‌اطمینانی مدیران، کیفیت حسابرسی، هزینه حسابرسی، بورس اوراق بهادار تهران.

۱- مقدمه

واژه بیش‌اطمینانی که در برخی از متون ادبیات پژوهش از آن به اعتماد به نفس بیش از حد یا بیش‌اعتمادی نیز یاد شده است، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیتی مدیران است که بر ریسک تأثیر می‌گذارد. بیش‌اطمینانی را می‌توان اعتقاد بی‌اساس درخصوص توانایی‌های شناختی، قضاوت‌ها و استدلال شهودی فرد تعریف کرد. بیش‌اطمینانی، نقش به‌سزایی در ریسک و ایجاد ثروت برای سهامداران دارد [۱]. بیش‌اطمینانی یکی از مهم‌ترین مفاهیم مالی رفتاری مدرن است. پژوهشگران دریافته‌اند که افراد معمولاً درباره توانایی‌های خود از جمله قدرت پیش‌بینی، ادراک اطلاعاتی و دانش خود اغراق می‌کنند و به توانایی‌ها و دانش خود اطمینان بیش از حد دارند، گرچه ممکن است این احساس درونی را اظهار نکنند یا حتی خود نیز از آن غافل باشند [۲].

تخصیص بهینه منابع نقش مهمی در رشد و توسعه اقتصادی کشور دارد و شرط آن، تقویت نظارت بر این منابع است و حسابرسی نیز از عمده‌ترین ابزارهای نظارت به شمار می‌آید. همچنین حسابرسی از ابزارهای مهم پاسخگویی به عموم در فرایند دموکراسی است. حسابرسی و حسابدهی در بعد نظارتی هر سیستمی قرار دارد و به‌شکلی گسترده در تمام سطوح تجاری دیده می‌شود زیرا هر سیستمی برای دوام خود به نظارت و بازخورد نیاز دارد.

به‌رغم وسعت و اهمیت فعالیت‌های حسابرسی، نحوه تعیین هزینه آن در کشور ما بر یک مدل علمی استوار نیست و در قالب یک مدل منطقی و علمی نمی‌توان گفت این کار با توجه به ویژگی‌های واحد مورد رسیدگی با چه هزینه‌ای قابل انجام است. هرچه اجرت حسابرسی دقیق‌تر و شفاف‌تر تعیین شود، امکان اجرای مناسب حسابرسی، بیشتر فراهم می‌شود. از این رو اگر اجرت حسابرسی دقیق و شفاف و مبتنی بر مبانی علمی و منطقی باشد، حسابرس در اجرای حسابرسی، کمتر دچار سردرگمی می‌شود و از برابری کار با استانداردهای حسابرسی، اطمینان بیشتری به دست می‌آورد. براساس استانداردهای حسابرسی و موازین آیین رفتار حرفه‌ای، حسابرسان باید پیش از شروع کار حسابرسی قراردادی تنظیم کنند. قرارداد حسابرسی متنی است که در آن پذیرش کار، هدف و دامنه حسابرسی، حدود مسئولیت حسابرس نسبت به

صاحبکار و نیز مبلغ قرارداد خدمات مشخص و مستند می‌شود. این قرارداد پس از توافق نهایی بین صاحبکار و حسابرس تنظیم می‌شود [۳].

بیش اطمینانی مدیران اغلب منجر به تصمیم‌های مالی غیربهبه در شرکت‌ها می‌شود [۴]. در مقابل، برخی از نظریه‌های مالی رفتاری معتقدند که بیش اطمینانی مدیران می‌تواند از مسیر کاهش مشکلات شرکت، تأثیر مثبتی داشته باشد [۵]. با این حال، تحلیل‌های تجربی از محدودبودن تأثیر مثبت بیش اطمینانی حمایت می‌کند، برای مثال بیش اطمینانی مدیر از یک طرف می‌تواند مشکل سررسید بدهی‌ها را افزایش دهد ولی از طرفی دیگر نیز می‌تواند مشکل نبود سرمایه‌گذاری لازم را کاهش دهد [۶].

یکی از مسائل اصلی پژوهش، شفافیت نبودن نوع و شدت تأثیر بیش اطمینانی مدیران شرکت‌ها بر انتخاب کیفیت حسابرسی (نوع مؤسسه حسابرسی) است که بر می‌گزینند. اعتقاد عموم بر آن است که بین نوع مؤسسه حسابرسی و هزینه حسابرسی رابطه‌ای مستقیمی وجود دارد. حتی با فرض وجود تأثیر نوع مؤسسه حسابرسی بر هزینه حسابرسی، کماکان تأثیر توأم عنصر بیش اطمینانی در کنار نوع مؤسسه حسابرسی بر هزینه حسابرسی در عمل بررسی و آزمون نشده و مبهم است. باتوجه‌به موارد مذکور، این پژوهش در پی شفاف و قابل پیش‌بینی و ارزیابی کردن هزینه حسابرسی از راه میزان بیش اطمینانی مدیران شرکت‌های حسابرسی شونده و نوع مؤسسه حسابرسی است. بنابراین این پژوهش به بررسی تأثیر بیش اطمینانی مدیران و هزینه حسابرسی باتوجه‌به نقش نوع مؤسسه حسابرسی می‌پردازد. منظور از نوع مؤسسه حسابرسی، سابقه مؤسسه حسابرسی و حسن شهرت آن است که این موضوع به‌صورت مستقیم بر کیفیت حسابرسی و قابل اتکابودن گزارش‌های مورد استفاده از آن تأثیرگذار خواهد بود. مدیران بیش اطمینان، احتمال وقوع هر رویداد، به‌خصوص در ارتباط با سوددهی شرکت حتی با احتمال خیلی پایین را قطعی‌تر برآورد می‌کنند که این خود باعث بالا رفتن ریسک مدیریت و ریسک عملیات شرکت خواهد شد. در این راستا، بهره‌گیری از مؤسسه‌های حسابرسی با تجربه بالا و نیروهای ماهر و آموزش‌دیده برای حسابرسی شرکت‌هایی که مدیران بیش اطمینان دارند می‌تواند تا حد معقولی ریسک حسابرسی و خطر عدم کشف را کاهش دهد. در عمل، نتیجه واقعی گزارش حسابرسی تابعی از ریسک‌های مختلف شرکت و ریسک حسابرسی و عدم کشف می‌باشد. باتوجه‌به مسئله اصلی پژوهش، هدف پژوهش حاضر،

بررسی تأثیر بیش‌اطمینانی مدیران بر هزینه حسابرسی شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران با نقش میانجی‌گری کیفیت حسابرسی (نوع مؤسسه حسابرسی) می‌باشد.

۲- پیشینه پژوهش

۲-۱- پیشینه نظری پژوهش

در دنیای مبتنی بر اطلاعات امروز که تمامی تصمیم‌گیری‌ها باید براساس اطلاعات با کیفیت اتخاذ شود، نقش حسابرسان به‌عنوان اعتباردهندگان به‌صورت‌های مالی شرکت‌ها، نقشی اجتناب‌ناپذیر است و استفاده‌کنندگان براساس این اطلاعات معتبر است که تصمیم‌گیری به‌عمل می‌آورند. مدیران شرکت‌های صاحبکار با توجه به دانش خود، نقش عمده‌ای در انتخاب حسابرسان ایفا می‌کنند. بعضی از مدیران شرکت‌ها با تکیه بر حسابرسان داخلی خود و بهینه‌کردن کنترل‌های داخلی در شرکت، قبل از حضور حسابرسان مستقل، موانع و مشکلات سازمان خود را مرتفع کرده و تا حدود زیادی می‌توانند اطمینان داشته باشند که با اتکا بر حسابرسان داخلی خود و نتیجه کار آنها، در نهایت به چه گزارشی دست پیدا خواهند کرد. البته تخصص مدیریت شرکت صاحبکار در اینکه تا چه میزان بر امور مالی تخصص و تجربه داشته باشد، در این خصوص بسیار مؤثر است. در مقابل، مدیران دیگری هستند که بدون به‌کارگیری حسابرسان داخلی قوی و یا سیستم کنترل داخلی منسجم و کارا با اطمینان بیش از حد به‌خود بر ریسک‌پذیری شرکت تأثیر می‌گذارند.

بیش‌اطمینانی در مدیریت شرکت‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است. افرادی که اطمینان بیش از حد به‌خود دارند، خود را از آنچه در واقعیت هستند، باهوش‌تر می‌پندارند و بر این باورند که اطلاعات بهتری را در اختیار دارند [۷]. مدیران بیش‌اطمینان در نتیجه این باور که آنها اطلاعات ویژه‌ای در اختیار دارند که دیگران از آن بی‌بهره‌اند، سودها و جریان‌های نقدی آتی واحد تجاری خود را بیش از حد تخمین می‌زنند و چشم‌انداز مثبتی از ریسک و بازده آتی شرکت دارند. آنها احتمال و تأثیر رویدادهای مطلوب را بر جریان‌های نقدی شرکت بیشتر و تأثیر رویدادهای منفی را کمتر از واقعیت ارزیابی می‌کنند. بیش‌اطمینانی مدیران می‌تواند منجر به وقوع اشتباهاتی بزرگ در اتخاذ تصمیم‌های استراتژیک شود. مدیران بیش‌اطمینان به‌طور

معمول بر این باورند که دسترسی به سودهای مورد انتظار نیازمند تلاش‌های کمتری از سوی آنها در مقایسه با سایر رقبا است [۸]. این بیش اطمینانی می‌تواند بر کیفیت ارائه اطلاعات مالی مدیران به بازار سرمایه نیز اثرگذار باشد [۹]. بررسی‌ها نشان می‌دهد که مشاغل نیازمند به قضاوت و تخصصی‌تر بیش از سایر مشاغل دچار بیش اطمینانی می‌شوند [۴].

دی آنجلو^۱ (۱۹۸۱) معتقد است ارتقای کیفیت حسابرسی باعث ارتقای جایگاه این حرفه در جامعه می‌شود و زمینه اعتماد عمومی بیشتر به حرفه حسابرسی را فراهم می‌کند چون حرفه حسابرسی برای بقا به این اطمینان و اعتبار نیاز مبرم دارد. یکی از مکاتبه‌هایی که سال‌های اخیر به آن در حوزه روان‌شناسی و حسابرسی توجه شده و تأثیرات ویژگی‌های شخصیتی در روان‌شناسی را بر حسابرسی مطرح کرده است، مکتب تردیدگرایی یا شک‌گرایی است. دی آنجلو پس از بررسی‌های متعدد، اندازه مؤسسه‌های حسابرسی را به‌عنوان شاخصی برای سنجش کیفیت حسابرسی مورد استفاده قرار داد به اینگونه که مؤسسه‌های حسابرسی عضو مجموعه مؤسسه‌های بزرگ را به‌عنوان شرکت‌های بزرگ در نظر گرفت. این شرکت‌ها به لحاظ شهرت حرفه‌ای از مهارتی بالا در ارائه خدمات مشاوره، از تعداد قراردادهای حسابرسی بیشتر و از کارمندان و اجرت بالاتر و نیز از کیفیت بالاتری برخوردارند [۱۰]. با توجه به جایگاه و نقش مؤسسه‌های حسابرسی در تصمیم‌های استفاده‌کنندگان، کیفیت کار مؤسسه‌های حسابرسی عاملی کلیدی در تهیه گزارش حسابرسی قلمداد می‌شود. یکی از راهکارهای توصیه‌شده برای افزایش کیفیت کار و حفظ استقلال مؤسسه‌های حسابرسی، تغییر ادواری مؤسسه‌های حسابرسی است [۱۱].

بهره‌گیری از مدلی علمی برای تعیین هزینه مناسب حسابرسی از اهمیت بالایی برخوردار است چرا که هرچه هزینه حسابرسی دقیق‌تر و شفاف‌تر برآورد شود، امکان دسترسی به یک گزارش دقیق‌تر و انجام حسابرسی با کیفیت‌تر فراهم می‌شود. اما این نگرانی وجود دارد که مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ‌تر در نتیجه قدرت انحصاری خود، هزینه بالاتری را نیز مطالبه می‌کنند. این موضوع به‌طور ضمنی بر کیفیت حسابرسی دلالت دارد زیرا فرض بر آن است که حسابرسی انحصاری، تعداد تقاضای حسابرسی مستقل را کاهش می‌دهد که در نهایت این امر

1. DeAngelo L.E.

به کیفیت حسابرسی پایین‌تر و سیستم‌های مالی پرهزینه‌تر منجر می‌شود. وجود رابطه‌ای مثبت بین کیفیت و هزینه حسابرسی با نظریه‌پردازی بیشتر پژوهشگران هماهنگ است؛ یعنی هزینه حسابرسی بیشتر مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ‌تر با کیفیت بالاتر خدمات حسابرسی آنها بازتاب پیدا می‌کند.

۲-۲- پیشینه تجربی پژوهش

در یک بازار رقابتی، تفاوت میان هزینه مؤسسه‌های حسابرسی بیانگر تفاوت در کیفیت این مؤسسه‌ها است و تقاضا برای خدمات حسابرسان با کیفیت بالا برای این مؤسسات حق الزحمه ایجاد می‌کند [۱۰]. بیش‌اطمینانی مدیریت بر کنترل‌های داخلی مؤثر است. احتمال حفظ کنترل‌های داخلی غیراثربخش در شرکت‌هایی با مدیران بیش‌اطمینان بیشتر است. ولی در شرکت‌هایی با مدیران بیش‌اطمینان و حاکمیت شرکتی قوی، احتمال حفظ کنترل‌های داخلی مؤثر بیشتر است [۱۲]. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بیش‌اطمینانی مدیران بر اجتناب مالیاتی آنها تأثیر مثبت و معناداری دارد [۱۳]. بیش‌اطمینانی مدیران بر ریسک شرکت‌های بزرگ مؤثر است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که بیش‌اطمینانی مدیران موجب نفوذ در تعدادی از تصمیم‌گیری‌ها و تأثیر بر ریسک شرکت‌های بزرگ شده است [۱۴]. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که شرکت‌های با مدیران بیش‌اطمینان حق‌الزحمه کمتری را برای حسابرسی پرداخت می‌کنند. همچنین مدیران بیش‌اطمینان با احتمال کمتری از حسابرسان متخصص صنعت استفاده می‌کنند [۱۵]. بررسی‌ها نشان می‌دهد که پس از کنترل مدیریت سود حاصل از مسائل نمایندگی، ویژگی اطمینان بیش از حد مدیران، احتمال سقوط قیمت سهام را افزایش می‌دهد چرا که مدیران بیش‌اطمینان در مقایسه با مدیران با بیش‌اطمینانی کمتر شرکت را بیشتر در معرض ریسک و ورشکستگی قرار می‌دهند. تأثیر بیش‌اطمینانی بر سقوط قیمت سهام برای مدیران ارشد، برجسته‌تر از مدیران غیر ارشد است [۱۶].

سجادی و راعی (۱۳۸۶) عوامل مؤثر بر حق‌الزحمه حسابرسی از دیدگاه مؤسسه‌های حسابرسی در ایران را بررسی کردند. آنها نشان دادند که تخصص مؤسسه حسابرسی، کیفیت گزارش حسابرسی و میزان دعاوی حقوقی صاحبکار و مشکلات فرایند گزارشگری در تعیین

حق‌الزحمه حسابرسی مؤثرند. ولی شهرت مؤسسه حسابرسی، استقلال حسابرسان مؤسسه حسابرسی و شهرت صاحبکار در تعیین حق‌الزحمه حسابرسی مؤثر نبودند. [۱۷] پورحیدری و همکاران (۱۳۹۴) اندازه مؤسسه حسابرسی را به‌عنوان معیاری از کیفیت حسابرسی در نظر گرفتند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مؤسسه‌های حسابرسی بزرگ (مؤسسه‌های با کیفیت‌تر) هزینه حسابرسی بیشتری نسبت به سایر مؤسسه‌ها دارند. [۱۸] برخی از پژوهشگران معتقدند که میزان جریان‌های نقدی تأثیر زیادی بر میزان سرمایه‌گذاری‌های شرکت دارد، چرا که از منابع تأمین مالی خارجی ارزان‌تر است و مدیران کنترل بیشتری بر آن دارند. از این رو تغییرات در جریان‌های نقدی می‌تواند موجب تغییرات در میزان سرمایه‌گذاری و بروز حساسیت سرمایه‌گذاری نسبت به جریان‌های نقدی شود. حساسیت سرمایه‌گذاری نسبت به جریان‌های نقدی علاوه بر ویژگی‌های شرکت و شرایط بازار، تحت تأثیر خصوصیات فردی مدیران نظیر بیش‌اطمینانی نیز قرار می‌گیرد چرا که مدیران بیش‌اطمینان به‌دلیل خوش‌بینی مفرط، اقدام به سرمایه‌گذاری در طرح‌هایی می‌کنند که فاقد جریان‌های نقدی موردنیاز برای کسب بازده مورد انتظار سهام‌داران است. بر این اساس، در ایران به بررسی تأثیر هزینه‌های نمایندگی و ذخایر نقدی بر رابطه میان بیش‌اطمینانی مدیران ارشد و حساسیت سرمایه‌گذاری نسبت به جریان‌های نقدی پرداخته شد. نتایج نشان داد که بیش‌اطمینانی مدیران ارشد باعث افزایش حساسیت سرمایه‌گذاری نسبت به جریان‌های نقدی می‌شود و این حساسیت سرمایه‌گذاری نسبت به جریان‌های نقدی در شرکت‌هایی که هزینه‌های نمایندگی بالاتری دارند، شدیدتر است [۱۹]. همان‌گونه که پیش‌تر ذکر شد، بیش‌اطمینانی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیتی مدیران است که بر ریسک‌پذیری تأثیر می‌گذارد. چنانچه حساسیت این ویژگی شخصیتی مدیران را تشخیص دهد و ریسک‌گزارشگری مالی را به دلیل بیش‌اطمینانی مدیران، بیش از حد برآورد کند، می‌تواند حق‌الزحمه بیشتری مطالبه کرده و اقدام‌های خود را به منظور کاهش ریسک عدم کشف کامل کند. از سوی دیگر، چون مدیران بیش‌اطمینان به فرایند گزارشگری مالی شرکت اطمینان دارند، تلاش می‌کنند از راه مذاکره، دامنه رسیدگی‌های حسابرسی را کم کنند و حق‌الزحمه کمتری پرداخت کنند. نتایج پژوهش در ایران نشان داد که بین بیش‌اطمینانی مدیریت و حق‌الزحمه حسابرسی ارتباط منفی معناداری برقرار است. براساس بررسی‌های

بیشتر، بیش‌اطمینانی مدیریت بر استفاده از حسابرس متخصص صنعت، تأثیر معناداری ندارد [۲۰]. بررسی‌ها همچنین مؤید آن است که گرچه بیش‌اطمینانی مدیران تأثیری بر ارزش دفتری ساختار سرمایه ندارد ولی بر ارزش بازار ساختار سرمایه مؤثر است [۲۱]. سپاسی و اسدی و صفی (۱۳۹۵) رابطه بین بیش‌اعتمادی مدیران و حق‌الزحمه حسابرسی و تأثیر قدرت کمیته حسابرسی بر این رابطه مورد بررسی قرار دادند. نتایج این بررسی نشان داد که رابطه منفی بین بیش‌اعتمادی مدیران و حق‌الزحمه حسابرسی وجود دارد و کمیته حسابرسی نمی‌تواند این اثر منفی را کاهش دهد [۲۲]. نیکبخت، شعبان‌زاده و کلهر (۱۳۹۵) در پژوهشی به بررسی تأثیر بیش‌اعتباری مدیران بر حق‌الزحمه حسابرسی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار تهران پرداختند. در این پژوهش برای بررسی موضوع مذکور از سه معیار استفاده شده است. نتایج نشان داد که هر سه معیار بیش‌اعتمادی مدیران بر حق‌الزحمه حسابرسی تأثیر مثبت دارند. پیامد و اثر ریسک گزارشگری مالی که به دلیل بیش‌اطمینانی مدیران پدید می‌آید، سبب ایجاد ارتباط مثبت بین بیش‌اطمینانی مدیریت و حق‌الزحمه حسابرسی می‌شود [۲۳].

نتایج پژوهش‌ها درباره تأثیر حضور حسابرسی که در گذشته در مؤسسه‌های حسابرسی مشغول به کار بودند، در کمیته حسابرسی شرکت‌ها نشانگر تأثیر آنها بر کیفیت حسابرسی، تأخیر در گزارش‌های حسابرسی و حق‌الزحمه حسابرسی می‌باشد. گرچه میان حضور حسابرسان مستقل در کمیته حسابرسی با سطح حق‌الزحمه حسابرسی رابطه معناداری وجود ندارد ولی حضور آنها با کیفیت حسابرسی رابطه مثبت و با تأخیر در گزارش‌های حسابرسی رابطه منفی دارد [۲۴]. این موضوع درحالی است که نتایج پژوهش در ایران نشان داد که وجود کمیته حسابرسی در شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران تأثیری بر مدیریت ریسک (عدم اطمینان محیطی) و ارزش شرکت تغییر معناداری ندارد [۲۵].

۳- روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پژوهش‌های کاربردی، شبه‌آزمایشی، پس‌رویدادی در حوزه پژوهش‌های اثباتی حسابداری و مالی است که با بهره‌مندی از رگرسیون چندمتغیره و

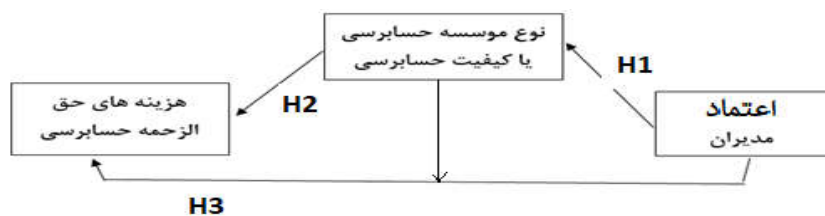
مدل‌های اقتصادسنجی اجرا شده است. فرضیه‌های پژوهش براساس داده‌های تلفیقی/ ترکیبی آزمون شدند و تحلیل آماری به کمک نسخه نهم از نرم‌افزار E-views انجام شده است. به‌منظور تعیین مدل مناسب رگرسیونی، آزمون‌های F لیمر و هاسمن به اجرا درآمد. در تمامی موارد باتوجه‌به اینکه احتمال آزمون‌های F لیمر و هاسمن کمتر از ۵ درصد بود، از مدل پانل با اثرهای ثابت استفاده شد.

۳-۱- جامعه و نمونه پژوهش

جامعه آماری این پژوهش شامل تمام شرکت‌های بورس اوراق بهادار تهران و نمونه آماری شرکت‌هایی را تشکیل می‌دهد که در سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۹۶ در بورس فعالیت داشته‌اند. پایان سال مالی آنها ۲۹ اسفند هر سال در نظر گرفته شده است؛ جزء شرکت‌های سرمایه‌گذاری و واسطه‌گری مالی نبوده‌اند و در سال‌های مطالعه سال مالی خود را تغییر نداده‌اند. با اعمال معیارهای فوق، ۱۲۸ شرکت برای نمونه تعیین شدند. داده‌ها و اطلاعات پژوهش نیز از بانک‌های اطلاعاتی بورس اوراق بهادار تهران، نرم‌افزارهای ره‌آورد نوین و تدبیرپرداز و نشریه‌های بورس اوراق بهادار تهران جمع‌آوری شده است.

۳-۲- مدل مفهومی و فرضیه‌های پژوهش

مدل مفهومی پژوهش به شرح شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱. مدل مفهومی و تحلیلی پژوهش (نگارنده)

بر اساس مدل مفهومی مذکور در شکل ۱، این پژوهش سه فرضیه زیر را آزمون می‌کند:

فرضیه ۱. بیش‌اطمینانی مدیران بر انتخاب نوع مؤسسه حسابرسی‌کننده آنها (کیفیت حسابرسی) تأثیر معناداری دارد.

فرضیه ۲. نوع مؤسسه حسابرسی‌کننده (کیفیت حسابرسی) بر هزینه حسابرسی شرکت‌ها تأثیر معناداری دارد.

فرضیه ۳. بیش‌اطمینانی شرکت‌های حسابرسی‌شونده و نوع مؤسسه حسابرسی‌کننده (کیفیت حسابرسی) بر هزینه حسابرسی آنها تأثیر معناداری دارد.

۳-۳- متغیرهای پژوهش

- **متغیر وابسته:** متغیر وابسته این پژوهش، هزینه حسابرسی شرکت‌های نمونه (Y_1) است.

- **متغیرهای مستقل:** در این پژوهش، در فرضیه اول، میزان بیش‌اطمینانی مدیران (X_1) متغیر مستقل است. متغیر مستقل در فرضیه دوم نوع مؤسسه حسابرسی یا کیفیت حسابرسی (X_2) است که به‌عنوان متغیر میانجی عمل می‌کند. سه معیار متداول برای اندازه‌گیری بیش‌اطمینانی مدیران در ادبیات پژوهش عبارت است از:

- ۱) **خطای تخمین سود** (مدل کمپل و همکاران،^۱ ۲۰۱۱): اگر EPS واقعی برابر یا بیشتر از EPS پیش‌بینی‌شده شرکت باشد، عدد صفر را به‌خود گرفته و نشانگر عدم بیش‌اطمینانی مدیران است، در غیر این صورت عدد یک را اخذ می‌کند [۲۶].
- ۲) **افزایش مخارج سرمایه‌گذاری** (مدل احمد و دوئلان،^۲ ۲۰۱۳): در این مدل، نخست نسبت دارایی‌های ثابت مشهود هر شرکت بر مجموع دارایی‌های شرکت تقسیم شده، سپس میانه را تعیین کرده و نسبت محاسبه‌شده هر شرکت را با میانه مقایسه می‌کنیم. اگر عدد به‌دست‌آمده بزرگ‌تر از میانه باشد، نشانگر بیش‌اطمینانی مدیران آن شرکت است و عدد یک را اخذ و در غیر این صورت عدد صفر را می‌گیرد که نشانگر عدم وجود بیش‌اطمینانی در مدیران آن شرکت می‌باشد [۲۷].

1. Campbell et al.
2. Ahmed Anwer S. & Duellman S.

۳) سرمایه‌گذاری بیش از حد (مدل شراند و زچمن، ۲۰۱۱): این شاخص که نشانگر میزان سرمایه‌گذاری در دارایی‌ها است، از باقیمانده رگرسیون رشد کل دارایی‌ها بر کل فروش‌ها به دست می‌آید. اگر خطای باقیمانده رگرسیون شرکتی بزرگ‌تر یا مساوی صفر باشد، بیش اطمینانی مدیران در آن شرکت تأیید می‌شود و عدد یک را اخذ می‌کند، در غیر این صورت نشانگر عدم وجود بیش اطمینانی در مدیران شرکت است. در شرکت‌هایی که دارایی‌ها با نرخ بالاتری نسبت به فروش خود رشد می‌کنند، مدیران نسبت به هم‌تاهای خود، بیشتر در شرکت سرمایه‌گذاری می‌کنند [۹].

در این پژوهش برای سنجش بیش اطمینانی مدیران از معیار اول بهره گرفته شده است.

- **متغیرهای کنترلی:** متغیرهای کنترلی این پژوهش، اندازه و نسبت اهرمی می‌باشند. برای سنجش اندازه شرکت از لگاریتم طبیعی ارزش بازار سهام شرکت استفاده شده است. نسبت اهرمی نیز از تقسیم بدهی شرکت به ارزش حقوق صاحبان سهام شرکت به دست می‌آید.

۴- یافته‌های پژوهش

۴-۱- نتایج آمار توصیفی، آزمون مانایی و همبستگی متغیرها

جدول ۱ نتایج آمار توصیفی متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد. داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که میانگین و میانه مشاهدات اختلاف اندکی دارند. نزدیک بودن مقادیر میانگین و میانه مشخص می‌کند که داده‌ها از توزیع نرمال برخوردارند.

جدول ۱. آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیرها	کشدگی	چولگی	انحراف معیار	کمینه	بیشینه	میانه	میانگین
Y1	۲/۴۱۸۳۶۸	۰/۱۸۹	۰/۱۲۸	۰/۲۲۴	۰/۷۹۵	۰/۴۵۷	۰/۴۴۰
X ₁	۱/۲۳۴	۰/۰۶۲	۰/۱۱۳	۰/۲۳۵	۰/۲۲	۰/۱۲۵	۰/۳۳۲
SIZE	۱/۲۴۲	۰/۰۵۴۴	۰/۱۰۴	۰/۲۰۵	۰/۵۰۵	۰/۳۰۵	۰/۳۲۲
LEV	۱/۰۹۶	-۰/۰۲۵	۰/۱۰۱	۰/۲۷۰	۰/۵۳۰	۰/۴۷۰	۰/۳۸۹
X ₂	۱/۰۹۳	۰/۰۰۷	۰/۱۰۱	۰/۲۷۰	۰/۵۳۰	۰/۳۳۳	۰/۳۸۷

منبع: یافته‌های پژوهشگر

در جدول ۱، $Y_1, X_1, X_2, LEV, SIZE$ به ترتیب نشانگر هزینه حسابرسی، بیش اطمینانی مدیران، نوع مؤسسه یا کیفیت حسابرسی، اندازه شرکت و نسبت اهرمی می‌باشند. نتایج آزمون مانایی داده‌ها نیز نشان می‌دهد که داده‌ها در دوره زمانی (۱۳۸۹ تا ۱۳۹۶) مانا بوده‌اند. برای اطمینان از نبود مشکل هم‌خطی، آزمون ضرایب همبستگی پیرسون متغیرهای مدل‌های رگرسیونی به اجرا در آمد. (جدول ۲). اگرچه در برخی موارد همبستگی‌ها معنادار می‌باشند، اما شدت همبستگی بین متغیرهای مستقل کمتر از مقداری است که احتمال وجود هم‌خطی در مدل وجود داشته باشد.

جدول ۲. همبستگی بین متغیرهای متغیرهای مدل پژوهش

احتمال همبستگی	Y_1	X_1	SIZE	LEV	X_2
Y_1	۱/۰۰۰۰ -----				
X_1	۰/۱۳۰۹۲۲ ۰/۰۰۰۰	۱/۰۰۰۰ -----			
SIZE	۰/۱۳۸۳۵۲ ۰/۰۰۰۰	۰/۰۷۵۱۶۲ ۰/۰۱۶۱	۱/۰۰۰۰ -----		
LEV	۰/۰۳۸۹۴۷ ۰/۲۱۳۰	۰۰۲۹۲۲ ۰/۹۲۵۶	۰۳۷۲۹۹ ۰/۲۳۲۳۰	۱/۰۰۰۰ -----	
X_2	۰/۱۰۳۵۳۰ ۰/۰۰۰۹	۰/۰۵۴۶۶۰ ۰/۰۸۰۴	۰/۰۰۳۷۱۳ ۰/۹۰۵۵	۰/۰۲۵۷۵۳ ۰/۴۱۰۴	۱/۰۰۰۰ -----

منبع: یافته‌های پژوهشگر

جدول ۳ نتایج آزمون تورم واریانس برای معادلات رگرسیونی پژوهش را نشان می‌دهد. باتوجه به آماره تورم واریانس مدل‌ها می‌توان نتیجه گرفت که هم‌خطی در مدل‌ها وجود ندارد.

جدول ۳. نتیجه آزمون تورم واریانس برای معادله‌های رگرسیونی پژوهش

نتیجه	آماره تورم واریانس	شماره مدل رگرسیونی
تأیید عدم هم‌خطی در مدل رگرسیونی	۱/۱۰	مدل رگرسیونی (۱)
تأیید عدم هم‌خطی در مدل رگرسیونی	۱/۰۹	مدل رگرسیونی (۲)
تأیید عدم هم‌خطی در مدل رگرسیونی	۱/۱۱	مدل رگرسیونی (۳)

منبع: یافته‌های پژوهشگر

۴-۲- نتایج آزمون فرضیه‌ها و مدل‌های پژوهش

آزمون فرضیه‌های پژوهش از راه تخمین مدل‌های رگرسیونی انجام می‌شود. سه مدل رگرسیونی آزمون شده در این پژوهش به شرح زیر است:

$$X_2 = \alpha + \beta_1 * X_1 + \beta_2 * SIZE + \beta_3 * LEV + \varepsilon \quad \text{معادله رگرسیون فرضیه اول}$$

$$Y_1 = \alpha + \beta_1 * X_2 + \beta_2 * SIZE + \beta_3 * LEV + \varepsilon \quad \text{معادله رگرسیون فرضیه دوم}$$

$$Y_1 = \alpha + \beta_1 * X_1 + \beta_2 * X_2 + \beta_3 * SIZE + \beta_4 * LEV + \varepsilon \quad \text{معادله رگرسیون فرضیه سوم}$$

نخست برای تشخیص اینکه استفاده از روش پانل در برآورد مدل‌ها کارآمدتر است یا روش داده‌های تلفیقی، از آزمون چاو (اف لیمر) استفاده می‌شود. نتایج در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. نتایج آزمون چاو (اف لیمر)

نتیجه	سطح معناداری	درجه آزادی	آماره آزمون	مدل رگرسیونی
استفاده از مدل پانل دیتا	۰/۰۰۰	، ۸۸۶ (۱۲۷)	۲/۱۵	مدل اول برای بررسی فرضیه اول
استفاده از مدل پانل دیتا	۰/۰۰۰	، ۸۸۶ (۱۲۷)	۲/۳۸	مدل دوم برای بررسی فرضیه دوم
استفاده از مدل پانل دیتا	۰/۰۰۰	، ۸۸۶ (۱۲۷)	۲/۸۲	مدل سوم برای بررسی فرضیه سوم

منبع: یافته‌های پژوهشگر

فرض صفر در آزمون چاو (اف لیمر) مبنی بر عدم استفاده از پانل دیتا (یعنی استفاده از داده‌های تلفیقی) است و رد آن (که تأیید استفاده از پانل دیتا است) وقتی خواهد بود که سطح معناداری آزمون کمتر از ۰/۰۵ باشد. در جدول ۴ سطح معناداری آزمون چاو (اف لیمر) برای هر سه مدل کمتر از ۰/۰۵ است. از این رو با اطمینان ۹۵ درصد امکان برآورد مدل با استفاده از روش پانل تأیید می‌شود. همچنین باتوجه به اینکه فرض صفر آزمون چاو مبنی بر برابری

عرض از مبدأها رد شد، در ادامه به منظور تشخیص وجود اثرهای ثابت یا وجود اثرهای تصادفی از آزمون هاسمن استفاده می‌شود (جدول ۵).

جدول ۵. نتایج آزمون هاسمن مدل رگرسیونی پژوهش

نتیجه	سطح معناداری	درجه آزادی	آماره آزمون	مدلهای رگرسیونی
اثرهای ثابت	۱/۰۰۰	۱۰	۰/۰۰۰	مدل اول رگرسیونی
اثرهای ثابت	۱/۰۰۰	۱۰	۰/۰۰۰	مدل دوم رگرسیونی
اثرهای ثابت	۱/۰۰۰	۱۰	۰/۰۰۰	مدل سوم رگرسیونی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

فرض صفر در آزمون هاسمن دلیل بر استفاده نشدن از روش اثرهای ثابت (یعنی استفاده روش اثرهای تصادفی) است و برای رد فرضیه صفر و تأیید استفاده از اثرهای ثابت باید سطح معناداری آزمون هاسمن کمتر از ۰/۰۵ باشد. اما اگر سطح معناداری آزمون هاسمن $prob=1/000$ محاسبه شود آزمون هاسمن توانایی تشخیص بین اثرهای ثابت و تصادفی را ندارد و باید از معیار دیگری برای انتخاب بین اثرهای ثابت و تصادفی استفاده کرد. براساس جدول ۵، سطح معناداری آزمون هاسمن برابر یک است، ازاین‌رو در جدول ۶ انتخاب بین اثرهای ثابت و تصادفی مقایسه شده است.

جدول ۶. درصد توانایی اثرهای تصادفی

نتیجه	توانایی اثرهای تصادفی	توانایی اثرهای تصادفی	مدل رگرسیونی
استفاده از اثرهای ثابت	٪۶۴	٪۳۶	مدل اول رگرسیونی
استفاده از اثرهای ثابت	٪۶۳	٪۳۷	مدل دوم رگرسیونی
استفاده از اثرهای ثابت	٪۹۰	٪۱۰	مدل سوم رگرسیونی

منبع: یافته‌های پژوهشگر

بر اساس جدول ۶، چون اثرهای تصادفی در هر سه مدل قادر به توضیح کافی نیستند باید از اثرهای ثابت استفاده کرد. برای آزمون فرضیه‌ها سه مدل رگرسیونی ارائه شد. جدول ۷ نتایج برازش مدل رگرسیونی اول برای فرضیه اول پژوهش به روش پانل با استفاده از اثرهای ثابت ارائه می‌کند.

جدول ۷. نتایج برازش مدل رگرسیونی اول برای بررسی فرضیه اول پژوهش (اثرهای ثابت)

متغیر پاسخ: نوع مؤسسه یا کیفیت حسابرسی (X ₂)			
$SIZE + \varepsilon + 0.08X_1 + 0.14 + 0.28X_2 =$			
سطح معناداری	آماره آزمون t	ضرایب رگرسیونی	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۱۵/۱۲	۰/۳۸	ثابت معادله (α)
۰/۰۰۲	۲/۹۸	۰/۱۰	میزان بیش اطمینانی مدیران (X ₁)
۰/۰۲	۲/۱۷	۰/۰۸	اندازه شرکت (SIZE)
۰/۵۲	-۰/۶۳	-۰/۰۲	نسبت اهرمی (LEVE)
آماره آزمون F = ۲/۳۶ سطح معناداری = ۰/۰۰۰ آماره دوربین واتسون: ۲/۱۵ ضریب تعیین = ۰/۲۵			

منبع: یافته‌های پژوهشگر

بر اساس جدول ۷، چون ضریب تأثیر بیش اطمینانی مدیران بر نوع مؤسسه حسابرسی یا کیفیت حسابرسی معنادار (۰/۰۰۲) که کمتر از ۰/۰۵ است) و برابر ۰/۱۰ است، فرضیه اول پژوهش تأیید می‌شود و در سطح اطمینان ۹۵ درصد می‌توان بیان کرد که بیش اطمینانی مدیران بر نوع مؤسسه حسابرسی‌کننده‌شان یا کیفیت حسابرسی شرکت‌های حسابرسی‌کننده آنها تأثیر مثبت و معناداری دارد، به عبارتی دیگر در شرکت‌هایی که مدیران آنها از بیش اطمینانی بیشتری برخوردارند، از مؤسسه‌های حسابرسی با کیفیت‌تری برای حسابرسی خود بهره می‌گیرند. این در حالی است که متغیر کنترلی نسبت اهرمی با سطح معناداری ۵۲/۰ مورد تأیید نمی‌باشد ولی متغیر کنترلی اندازه شرکت با سطح معناداری ۰/۰۲ معنادار است و ضریب رگرسیونی مثبت آن (۰/۰۸) به این معنا است که تأثیر بیش اطمینانی بر نوع مؤسسه حسابرسی یا کیفیت حسابرسی در شرکت‌های بزرگ‌تر اندکی بیشتر است. همچنین در مدل رگرسیونی اول، آماره F برابر

۲/۳۶ و سطح معناداری آن کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد که نشان‌دهنده مناسب بودن برازش انجام شده می‌باشد. آماره دوربین واتسون مدل نیز برابر با ۲/۱۵ است. بنابراین احتمال وجود خودهمبستگی سریالی در مدل وجود ندارد. ضریب تعیین این مدل برابر با ۰/۲۵ است و نشان می‌دهد که متغیرهای این مدل در مجموع ۲۵ درصد تغییرات متغیر وابسته پژوهش، یعنی نوع مؤسسه یا کیفیت حسابرسی را تبیین می‌کنند.

جدول ۸ نتایج برازش مدل رگرسیونی دوم مربوط به فرضیه دوم پژوهش (پانل دیتا با اثرهای ثابت) را ارائه می‌کند.

جدول ۸. نتایج برازش مدل رگرسیونی دوم برای بررسی فرضیه دوم پژوهش (اثرهای ثابت)

متغیر پاسخ = هزینه حسابرسی (Y ₁)			
SIZE+ ε۰.۰۴X ₂ + ۰.۱۲+۰.۳۶Y ₁ -			
متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیونی	آماره آزمون t	سطح معناداری
ثابت معادله (α)	۰/۳۶	۱۶/۳۴	۰/۰۰۰
نوع مؤسسه حسابرسی یا کیفیت حسابرسی (X ₂)	۰/۱۲	۳/۴۴	۰/۰۰۰
اندازه شرکت (SIZE)	۰/۰۹	۲/۸۶	۰/۰۰۴
نسبت اهرمی (LEV)	-۰/۰۰۰۶	-۰/۰۱	۰/۹۸
آماره آزمون F = ۲/۴۹ سطح معناداری = ۰/۰۰۰ آماره دوربین واتسون: ۲/۱۵ ضریب تعیین = ۰/۲۶			

منبع: یافته‌های پژوهشگر

براساس جدول ۸، چون ضریب تأثیر نوع مؤسسه حسابرسی بر هزینه حسابرسی معنادار و برابر با ۰/۱۲ است، فرضیه دوم پژوهش نیز در سطح اطمینان ۹۵ درصد تأیید می‌شود. متغیر کنترلی نسبت اهرمی تأیید نمی‌شود ولی متغیر کنترلی اندازه شرکت با سطح معناداری ۰/۰۴ و ضریب ۰/۰۹ نشانگر تأثیر بیشتر کیفیت حسابرسی بر هزینه حسابرسی در شرکت‌های بزرگ‌تر است. آماره F معنادار و برابر ۲/۴۹ است که نشان‌دهنده مناسب بودن برازش انجام شده می‌باشد. آماره دوربین واتسون ۲/۱۵ است که نشانگر عدم خودهمبستگی سریالی در مدل می‌باشد.

ضریب تعیین مدل نیز برابر با ۰/۲۶ است و نشان می‌دهد که متغیرهای مدل در مجموع ۲۶ درصد تغییرات متغیر وابسته پژوهش یعنی هزینه حسابرسی را تبیین می‌کنند. جدول ۹ نتایج برازش مدل رگرسیونی سوم برای بررسی فرضیه سوم (پانل دیتا با اثرهای ثابت) را ارائه می‌دهد.

جدول ۹ نتایج برازش مدل رگرسیونی سوم برای بررسی فرضیه سوم (اثرهای ثابت)

متغیر پاسخ = هزینه حسابرسی (Y ₁)			
$SIZE + 0.09X_2 + 0.12X_1 + 0.1 + 0.23Y_1 =$			
سطح معناداری	آماره آزمون t	ضرایب رگرسیونی	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۱۲/۸۰	۰/۳۳	ثابت معادله (α)
۰/۰۰۲	۳/۰۴	۰/۱۰	میزان بیش اطمینانی مدیران (X ₁)
۰/۰۰۰	۴/۰۱	۰/۱۲	نوع مؤسسه حسابرسی یا کیفیت حسابرسی (X ₂)
۰/۰۱	۲/۵۵	۰/۰۹	اندازه شرکت (SIZE)
۰/۶۳	-۰/۴۷	-۰/۰۱	نسبت اهرمی (LEV)
آماره آزمون F = ۲/۵۰ سطح معناداری = ۰/۰۰۰ آماره دوربین واتسون: ۲/۱۶ ضریب تعیین = ۰/۲۶			

منبع: یافته‌های پژوهشگر

بر اساس جدول ۹، هر دو متغیر بیش اطمینانی مدیران و کیفیت حسابرسی تأثیری مثبت و معنادار بر هزینه حسابرسی دارند. بنابراین فرضیه سوم پژوهش نیز تأیید می‌شود. متغیر کنترلی نسبت اهرمی با سطح معناداری ۰/۶۳ تأیید نمی‌شود ولی متغیر کنترلی اندازه شرکت با سطح معناداری ۰/۰۱ معنادار و ضریب ۰/۰۹ نشانگر آن است که تأثیر بیش اطمینانی مدیران و کیفیت حسابرسی بر هزینه حسابرسی در شرکت‌های بزرگتر اندکی بیشتر است. آماره F معنادار و برابر ۲/۵۰ است که نشان‌دهنده مناسب بودن برازش می‌باشد. آماره دوربین واتسون ۲/۱۶ است، بنابراین احتمال وجود خودهمبستگی سریالی در مدل وجود ندارد. ضریب تعیین مدل نیز ۰/۲۶ است و نشان‌دهنده این است که متغیرهای مدل در مجموع ۲۶ درصد تغییرات متغیر وابسته پژوهش، یعنی هزینه حسابرسی را تبیین می‌کنند.

۵- نتیجه گیری

صورت‌های مالی بخش عمده‌ای از اطلاعات موردنیاز سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان را تأمین می‌کنند و نقش حسابرسان در اطمینان‌بخشیدن به این صورت‌های مالی بسیار حیاتی است. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیتی مدیران، بیش‌اطمینانی آنها است. چنانچه حسابرس این ویژگی را به‌خوبی تشخیص دهد، می‌تواند ریسک گزارش‌گری مالی، قلمرو، دقت بررسی و به‌دنبال آن اجرت حسابرسی را دقیق‌تر تعیین کند و اقدام‌هایش را به‌منظور کاهش ریسک عدم کشف کامل کند. مدیران بیش‌اطمینان به فرایند گزارش‌گری مالی شرکت اطمینان زیادی دارند و تلاش می‌کنند از راه مذاکره، دامنه رسیدگی‌های حسابرسی را کم و دستمزد کمتری پرداخت کنند. نتایج پژوهش‌های قبلی نشان می‌دهد که با افزایش خطر مدیریت سود، هزینه‌های حسابرسی باید افزایش پیدا کند تا بین ریسک مدیریت سود و میزان دستمزد حسابرسی، رابطه مثبت و متعادلی برقرار شود. باید بین کیفیت حسابرسی و هزینه‌های حسابرسی به‌طور منطقی نیز رابطه مثبتی پیدا کرد، زیرا که دستمزد خدمات حسابرسی شرط ضروری برای اطمینان به کیفیت حسابرسی است، گرچه دستمزد حسابرسی بیشتر همیشه بیانگر هزینه حسابرسی با کیفیت بالاتر نیست.

نتایج این پژوهش نشان داد که بیش‌اطمینانی مدیران بر انتخاب نوع مؤسسه حسابرسی و هزینه‌های حسابرسی تأثیر مثبت و معناداری دارد. گرچه این پژوهش تأثیر بیش‌اطمینانی مدیران بر نوع مؤسسه حسابرسی و هزینه‌های حسابرسی را در کنار متغیرهای کنترلی به اثبات رساند ولی تنها بین ۲۵ الی ۲۶ درصد هزینه‌های حسابرسی به‌وسیله این متغیرها تبیین شد که نشانگر نقش سایر متغیرهای بررسی‌نشده در این پژوهش می‌باشد.

جدول ۱۰. نتایج پژوهش‌های مرتبط با این پژوهش را به‌طور خلاصه بیان می‌کند.

جدول ۱۰. خلاصه نتایج مقایسه‌ای این پژوهش با سایر پژوهش‌های مرتبط

مقایسه یافته‌ها	یافته‌های این پژوهش	یافته‌های سایر پژوهشگران	رفرنس
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های دو یلمن و همکاران در تضاد است.	براساس فرضیه اول پژوهش و براساس جدول ۷، بیش اطمینانی مدیران تأثیری مثبت و معنی دار بر کیفیت حساسبری دارد.	مدیران بیش اطمینان با احتمال کمتری از حساسبرس متخصص صنعت استفاده می‌کنند. (بین بیش اطمینانی مدیران و کیفیت حساسبری رابطه معکوس وجود دارد).	Duellman, S., Hurwitz, H., Sun, Y. (2015)
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های حساس یگانه و همکاران در تضاد است.		بیش اطمینانی مدیریت بر استفاده از حساسبرس متخصص صنعت، تأثیر معناداری ندارد (بین بیش اطمینانی مدیران و کیفیت حساسبری رابطه معناداری وجود ندارد).	حساس یگانه، یحیی، حسینی القار، مسعود؛ مرفوع، محمد. (۱۳۹۴)
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های در آنجلو منطبق است.	براساس فرضیه دوم پژوهش و براساس جدول ۸، تأثیر نوع مؤسسه حساسبری بر هزینه حساسبری معنادار و مثبت است.	در یک بازار رقابتی، تفاوت میان هزینه مؤسسه‌های حساسبری بیانگر تفاوت در کیفیت این مؤسسه‌ها است و تقاضا برای خدمات حساسبران با کیفیت بالا برای این مؤسسه‌ها حق الزحمه ایجاد می‌کند (بین کیفیت حساسبری و دستمزد حساسبری رابطه مستقیم وجود دارد).	De Angelo (1981)
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های سجادی و راعی منطبق است.		تخصص مؤسسه حساسبری در تعیین دستمزد حساسبری موثرند (بین کیفیت حساسبری و دستمزد حساسبری رابطه مستقیم وجود دارد).	سجادی و راعی (۱۳۸۶)
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های پورحیدری و همکاران (۱۳۹۴) منطبق است.		مؤسسه‌های حساسبری بزرگ‌تر (مؤسسه‌های با کیفیت‌تر) هزینه حساسبری بیشتری نسبت به سایر مؤسسه‌ها دارند.	پورحیدری و همکاران (۱۳۹۴)
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های دو یلمن و همکاران در تضاد است.	براساس فرضیه سوم پژوهش و براساس جدول ۹، بیش اطمینانی مدیران تأثیری مثبت و معنادار بر هزینه حساسبری دارند.	شرکت‌های با مدیران بیش اطمینان دستمزد کمتری را برای حساسبری پرداخت می‌کنند. (بین بیش اطمینانی مدیران و دستمزد حساسبری رابطه معکوس وجود دارد).	Duellman, S., Hurwitz, H., Sun, Y. (2015)
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های حساس یگانه و همکاران در تضاد است.		بین بیش اطمینانی مدیریت و دستمزد حساسبری ارتباط منفی معناداری برقرار است.	حساس یگانه، یحیی، حسینی القار، مسعود؛ مرفوع، محمد. (۱۳۹۴).

مقایسه یافته‌ها	یافته‌های این پژوهش	یافته‌های سایر پژوهشگران	رفرنس
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های نیکبخت و همکاران منطبق است.		بیش‌اعتمادی مدیران بر دستمزد حسابرسی تأثیر مثبت دارند.	نیکبخت، شعبان‌زاده و کلهر (۱۳۹۵)
یافته‌های این پژوهش با یافته‌های سپاسی و اسدی وصفی در تضاد است.		رابطه منفی بین بیش‌اعتمادی مدیران و دستمزد حسابرسی وجود دارد.	

۶- پیشنهادها و محدودیت‌ها

باتوجه به نتایج این پژوهش، پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- به حساب‌برسان پیشنهاد می‌شود که در برآورد دستمزد حسابرسی خود، ویژگی شخصیتی بیش‌اطمینانی مدیران را بررسی و تعیین کرده تا بتوانند خطرپذیری گزارشگری مالی را دقیق‌تر برآورد کنند و حق‌الزحمه منطقی‌تری را مطالبه کرده و از این راه اقدام‌های حسابرسی برای کاهش ریسک عدم کشف تحریف با اهمیت را کامل کنند؛
- انتخاب حساب‌برس تصمیمی اقتصادی است که در آن صاحبکار، خدمات حسابرسی را در سطح کیفیتی که انتظار دارد به کمترین هزینه از حساب‌برس می‌خرد و تغییر حساب‌برس پاسخی به تغییر در مقدار و نوع خدماتی است که صاحبکار نیاز دارد. از این رو به حساب‌برسان پیشنهاد می‌شود برای قیمت‌گذاری مناسب خدمات خود، بیش‌اطمینانی مدیران را در دستمزد حسابرسی در نظر بگیرند و موفقیت بیشتر خود در فضای رقابتی بین حساب‌برسان را با بهترین برآورد از دستمزد با حفظ کیفیت کار و لحاظ کردن حداقل هزینه دنبال کنند؛
- به سرمایه‌گذاران (اعتباردهندگان) پیشنهاد می‌شود برای ارزیابی اعتبار فرایند حسابرسی به تأثیر بیش‌اطمینانی مدیران و هزینه حسابرسی و ارتباط آن با کیفیت حسابرسی توجه نمایند زیرا عدم قیمت‌گذاری بیش‌اطمینانی می‌تواند برای سرمایه‌گذاران (اعتباردهندگان) معرف کیفیت پایین حسابرسی باشد و در نتیجه اطمینان سرمایه‌گذاران به کیفیت گزارش‌های مالی حسابرسی شده را کاهش دهد؛

- به سازمان بورس اوراق بهادار تهران پیشنهاد می‌شود برای پذیرش شرکت‌ها در بورس و ارزیابی صورت‌های مالی حسابرسی شده آنها به نقش بیش اطمینانی مدیران شرکت‌ها و کیفیت و هزینه حسابرسی آنها توجه کنند تا اطمینان به صورت‌های مالی حسابرسی شده کاهش پیدا نکند؛
  - به سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران حرفه حسابرسی پیشنهاد می‌شود به تأثیر بیش اطمینانی مدیران در هزینه حسابرسی و کاهش آشفته‌گی موجود در قیمت‌گذاری خدمات حسابرسی در کشور توجه کرده و در نتیجه بتوانند انسجام بازار را افزایش داده و شرایط کاهش سردرگمی در حرفه حسابرسی از راه نظم‌دهی بیشتر به قضاوت‌های حرفه‌ای حساب‌رسان در تعیین هزینه‌های حسابرسی را فراهم کنند.
- مهم‌ترین محدودیت‌های این پژوهش به شرح زیر است:
- داده‌های مستخرج از صورت‌های مالی شرکت‌ها برحسب تورم تعدیل نشده‌اند. باتوجه‌به متفاوت بودن نرخ تورم در سال‌های بررسی شده، در صورتی که داده‌های استفاده شده از این بابت تعدیل شوند، ممکن است نتایجی متفاوت، اما واقعی‌تر از نتایج فعلی به دست آید؛
  - اطلاعات برخی از شرکت‌ها، در بعضی از سال‌ها در دسترس نبوده است و یا این شرکت‌ها در برخی سال‌ها در بورس اوراق بهادار نبودند که این مورد منجر به حذف این شرکت‌ها و کاهش تعداد نمونه شد. نتایج این پژوهش محدود به شرکت‌های بورسی است و قابل تعمیم به شرکت‌های خارج از بورس نیست. همچنین در تحلیل نتایج باید توجه کرد که بازه زمانی بررسی شده پژوهشگر ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۶ بوده است.

۷- منابع

- [۱] حسنی القار مسعود، رحیمیان نظام‌الدین «بررسی تأثیر بیش اطمینانی مدیریت بر ساختار سررسید بدهی در شرکت‌های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، *مدیریت دارایی و تأمین مالی*، دوره ۶، شماره ۱، پیاپی ۲۰، (۱۳۹۶)، صص ۸۹-۱۰۶.

- [۲] دارابی رویا، زارعی علی «تأثیر بیش‌اطمینانی مدیریت بر ریسک سقوط قیمت سهام: با تأکید بر نقش تعدیل‌کنندگی محافظه‌کاری حسابداری»، *دانش حسابداری مالی*، دوره ۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۱۲، (۱۳۹۶)، صص ۱۲۱-۱۳۹.
- [۳] نیکبخت محمدرضا، تنانی محسن «آزمون عوامل مؤثر بر حق‌الزحمه حسابرس صورت‌های مالی»، *پژوهش‌های حسابداری مالی*، تابستان ۸۱، سال دوم، شماره دوم، شماره پیاپی (۴)، (۱۳۸۹)، صص ۱۱۱-۱۳۲.
- [4] Malmendier U., Tate G. "CEO overconfidence and corporate investment", *Journal of Finance*, 60(6), (2005), 2661-2700.
- [5] Shefrin H. "Behavioral corporate finance. Decisions that Create Value", McGraw Hill/Irwin, New York, (2007).
- [6] Myers S. C. "Determinants of corporate borrowing", *Journal of Financial Economics*, 5(2), (1977), 147-175.
- [7] Pompian M. M. "Behavioral finance and wealth management", Translated by Ahmad Badri, Kayhan Publishers, (2006).
- [8] Englmaier M. F. *A strategic rationale for having overconfident managers*, 32nd Conference of the European Association for Research in Industrial Economics, Porto. (2004).
- [9] Schrand C. M., Zechman S. L. C. "Executive overconfidence and the slippery slope to financial misreporting", *Journal of Accounting and Economics*, 53(1-2), (2011). 311-329.
- [10] DeAngelo L. E. "Auditor size and audit quality", *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), (1981), 183-199.
- [۱۱] جعفری علی، جعفری همت، رسائیان امیر، پورحسینی رضا «بررسی رابطه متغیرهای هزینه نمایندگی و حق‌الزحمه حسابرسی»، *دانش حسابداری*، ۱۲(۴۸)، (۱۳۹۱)، صص ۱۳۵-۱۴۶.
- [12] Chen Sheng-Syan, Lai Shu-Miao, Liu Chih-Liang, McVay S. E. "Overconfident managers and internal controls" (October 14, 2014). Available at <https://ssrn.com/abstract=2510137> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2510137>.
- [13] Chyz J., Gaertner F. B., Kausar A., Watson L. "Overconfidence and corporate tax policy" (May 13, 2019). *Review of Accounting Studies*, 2019, Forthcoming. Available at <https://ssrn.com/abstract=2408236>. Or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2408236>.

- [14] Adam T. R., Chitru S. F., Evgenia G. "Managerial overconfidence and corporate risk management", *Journal of Banking & Finance*, 60(C), (2015), 195-208.
- [15] Duellman S., Hurwitz H. Sun Y. "Managerial overconfidence and audit fees", *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 11(2), (2015), 148-165.
- [16] Kim J. B., Zheng W., Zhang L. "CEO overconfidence and stock price crash risk", *Contemporary Accounting Research*, 23(4), (2016), 1720-1749.
- [17] سجادی سیدحسین، زارعی رضا (۱۳۸۶) «تأثیر ویژگی‌های مؤسسه حسابرسی و صاحبکار بر حق الزحمه حسابرسی»، *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، شماره ۴۹، صص ۶۷ - ۹۰.
- [18] پورحیدری امید، صفی‌پور افشار مجتبی، گودرز تله‌جردی، علی، صفی‌پور افشار معصومه «بررسی تأثیر کیفیت حسابرسی بر هزینه حسابرسی و قیمت‌گذاری کمتر از واقع در عرضه‌های اولیه»، *حسابداری مالی*، ۷، (۲۶)، (۱۳۹۴)، صص ۳۱-۵۱.
- [19] عرب صالحی مهدی، امیری هادی، کاظمی نوری سپیده «بررسی تأثیر اعتماد به نفس بیش از حد مدیران ارشد بر حساسیت سرمایه‌گذاری - جریان‌های نقدی»، *پژوهش‌های حسابداری مالی*، ۶(۲)، (۱۳۹۳)، صص ۱۱۵-۱۲۸.
- [20] حساس یگانه یحیی، حسینی‌الفار مسعود، مرفوع محمد «بیش‌اطمینانی مدیریت و حق‌الزحمه حسابرسی» *بررسی‌های حسابداری و حسابرسی*، ۲۲(۳)، (۱۳۹۴)، صص ۳۶۳-۳۸۴.
- [21] علی‌نژاد ساروکلائی مهدی، صبحی مریم «تأثیر بیش‌اعتمادی مدیران بر ساختار سرمایه»، *پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی*، ۸(۳۱)، (۱۳۹۵)، صص ۹۳-۱۰۹.
- [22] سپاسی سحر، اسدی وصفی مهدی «بیش‌اعتمادی مدیران و حق‌الزحمه حسابرسی با تأکید بر نقش کمیته حسابرسی» *دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت*، ۵(۱۹)، (۱۳۹۵)، صص ۱۲۹-۱۳۸.
- [23] نیکبخت محمدرضا، شعبان‌زاده مهدی، کلهر کورش (۱۳۹۵) «بررسی تأثیر بیش‌اعتمادی مدیران بر حق‌الزحمه حسابرسی در شرکت‌های پذیرفته‌شده در بورس اوراق بهادار

تهران»، پنجمین کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و حسابداری، تبریز، دانشگاه فنی و حرفه‌ای استان آذربایجان شرقی، سازمان مدیریت صنعتی تبریز.

[24] Baumann M., Ratzinger S., Nicole V. S., Tiedemann T. "Pricing strategies of Big4 and Non-Big4 Auditors in the Light of Audit Tendering", (2019) <https://ssrn.com/abstract=3342408> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3342408>.

[۲۵] مهربان‌پور محمدرضا، وقفی سیدحسام، آهنگری مهناز، فیاض علی «بررسی رابطه بین مدیریت ریسک (عدم اطمینان محیطی) و ارزش شرکت با تأکید بر نقش ویژگی‌های هیئت مدیره و کمیته حسابرسی»، پژوهش‌های نوین در حسابداری و حسابرسی، (۴)۱، (۱۳۹۶)، صص ۹۹-۱۲۱.

[26] Campbell T. C., Galleryer M., Johnson S. A., Rutherford J., Stanley B. W. "CEO optimism and forced turnover", *Journal of Financial Economics*, 101(3), (2011), 695-712.

[27] Ahmed A. S., Duellman S. "Managerial overconfidence and accounting conservatism", *Journal of Accounting Research*, 51(1), (2013), 1-30.